

О.В.БІЛОСКУРСЬКА

Олена Валеріївна Білоскурська, кандидат юридичних наук, старший викладач Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ КОЖНОГО НЕУХИЛЬНО ДОДЕРЖУВАТИСЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНІВ УКРАЇНИ, НЕ ПОСЯГАТИ НА ПРАВА І СВОБОДИ, ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ІНШИХ ЛЮДЕЙ

Важливим обов'язком громадянина чи будь-якої іншої людини, що проживав в Україні, є обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, закріплений ч. 1 ст. 68 Конституції України. Даний обов'язок можна вважати основоположним для всіх інших юридичних обов'язків людини і громадянина, який, на нашу думку, являє собою встановлену державою міру і спосіб необхідної поведінки, що закріплена в нормативно-правовому порядку відповідно до індивідуальних і суспільних інтересів. Він є формою вираження відповідальності людини і громадянина перед державою та суспільством. Виконання саме зазначеного обов'язку в найбільш повній мірі сприяє дотриманню, виконанню інших конституційних обов'язків, є також однією з гарантій дотримання конституційних прав людини і громадянина.

В науковій юридичній літературі вже наголошувалося, що конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей варто розглядати як комплексний обов'язок, складовими елементами якого є обов'язок додержуватися Конституції України та законів України і обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей¹.

На думку автора, обов'язок додержуватися Конституції України та законів України покладається на людину та громадянина в зв'язку з тим, що без об'єктивної та усвідомленої наявності їх особа юридично і фактично не може користуватися своїми правами і свободами. В свою чергу, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності в якості найвищої соціальної цінності є показником демократизму держави, адже людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Держава лише певною мірою регулює поведінку людини так, щоб не торкнутися її свободи і забезпечити суспільні інтереси і не повинна своєю діяльністю виходити за встановлені межі взаємовідносин з людиною.

Як визначається в спеціальній літературі, метою розвинутого громадянського суспільства є розширення реальних можливостей для розвитку творчих сил та здібностей особи, а також турбота про усвідомлення кожною людиною її соціальної цінності, честі та високої людської гідності. Людська гідність - це не та гідність, котру певна особа може пред'явити на основі своїх фактичних індивідуальних якостей, а те, що виводиться кожній особистості без урахування її досягнень, статусу і особливостей, тобто це визнання суспільством соціальної цінності та унікальності конкретної людини². Також це якість людини, рівнозначна праву на повагу і обов'язку поважати інших³.

Кожна людина являє собою найвищу цінність як істота, яка наділена розумом, волею та почуттями. Тому, як видається, уявлення про гідність особи виходить з принципу рівності всіх людей та інших суб'єктів права у моральному відношенні, тобто гідність завжди була і залишається важливим морально-етичним стимулом поведінки особи, важливим поштовхом до наступних досягнень та здобутків. У свою чергу, честь - це визнання за людиною, як цінності незалежно від того, що вона про себе думає і що про неї думають оточуючі, тобто уявлення

про честь диференційовано оцінює людей залежно від їхньої належності до певної соціальної, професійної та іншої спільності.

Повага до людини, її честі та гідності має, на наш погляд, включати не тільки увагу до задоволення її прав та особистих інтересів, а наприклад, етику поведінки, зокрема, працівників державних органів при спілкуванні з громадянами, особливу увагу до людини в будь-яких життєвих ситуаціях. Закріплення положення про повагу до честі і гідності людини на конституційному рівні як обов'язку буде свідчити, на наш погляд, про те, що воно є правовим обов'язком для всіх, в тому числі і для посадових осіб, інших працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

Як приклад, можна зазначити, що у переважній більшості областей України мають місце факти протизаконних дій, що супроводжувалися фізичним насильством та приниженням гідності людини і громадянина працівниками патрульно-постової служби, дільничними інспекторами, працівниками державної автоінспекції, карного розшуку. Так, за даними міністерства, у 2006 р. до МВС надійшло 5128 скарг на незаконні дії, з яких було задоволено 435 скарг (8,5 %). Серед них 23 скарги на катування, 164 скарги на побиття, спричинення тілесних ушкоджень, 21 випадок незаконного затримання за підозрою у скоєні злочину, 48 випадків незаконного адміністративного затримання та притягнення до адміністративної відповідальності. До кримінальної відповідальності притягнуто 14 працівників, до дисциплінарної - 225 працівників органів внутрішніх справ⁴.

Слід зазначити, що у 2006 р. виросла кількість порушених справ за ст. 127 Кримінального кодексу України, яка карає за катування та жорстоке поводження. За різними фактами застосування катувань та інших насильницьких дій з боку працівників правоохоронної системи органами прокуратури в 2006 р. було порушено 127 кримінальних справ⁵.

Повага до прав інших потребує розвинутої правосвідомості громадян і наявності у особи стримуючих засад, особливо, коли права іншої людини виступають певною перешкодою для здійснення власних бажань, навіть законних. Зауважимо, що егоїстична реалізація своїх прав за рахунок інших є водночас порушенням як норм права, так і моралі, а також причиною для непорозумінь між людьми. Конституція України, на наш погляд, встановлює єдиний можливий шлях уникнути названого: закріплений обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей зумовлює свідому саморегуляцію і розумний баланс власних прав та прав інших осіб. Додержання кожним відповідного конституційного обов'язку певною мірою, як уявляється, мінімізує конфлікт між людьми, а честь і гідність людини в цьому випадку розглядається як об'єкт правової охорони, що знаходить своє втілення в різних елементах конституційного статусу.

Разом з тим, в нашій країні неодноразово порушується гарантоване Конституцією України невід'ємні права на життя, недоторканність та повагу до гідності людини, а органи влади не забезпечують повною мірою проголошеного у ст. 3 Конституції України обов'язку держави, зумовленого тим, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Зокрема, у щорічній доповіді правозахисних організацій зазначається, що в 2006 р. зареєстровано 3220 умисних вбивств, що на 2,9 % менше ніж у 2005 р. Крім того, зареєстровано 5283 умисних тяжких тілесних ушкоджень, злочинів, що пов'язані із незаконним позбавленням волі або викраденням людини - 233, торгівля людьми - 376 випадків, 993 звалтувань та багато інших злочинів проти особи⁶. Відповідно до цих даних, злочинність, пов'язана з умисними вбивствами, залишається фактично на одному рівні, так само, як і розкриття таких злочинів. При цьому варто зазначити, що зустрічається непоодинокі практика правоохоронних органів на збереження позитивних даних. Приймаються можливі заходи для того, щоби з одного боку, зменшити кількість відкриття кримінальних справ за фактом позбавлення життя, з іншого - забезпечувати за будь-яку ціну зізнання винного у вчиненні злочину. Зменшення кількості кримінальних справ, наприклад, простежується також в необґрунтованих відмовах у порушенні кримінальної справи⁷.

В такій ситуації обов'язок дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей є вимогою щодо поведінки

людини, громадянина, додержання і виконання якої передбачає низку важливих соціальних та юридичних функцій. Так, досліджуваний обов'язок посідає вагомe місце при попередженні зловживань правами і виступає невід'ємним елементом механізму правового регулювання.

Відомо, що наслідком посягання на честь і гідність інших людей є, зокрема, спричинення особі моральної шкоди та виникнення у потерпілого права на її компенсацію.

Слід зазначити, що конституційне положення, що зобов'язує не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей спрямоване, в першу чергу, на регулювання правовідносин між фізичними особами - учасниками конституційних правовідносин. У випадку, коли честь і гідність особи постраждали внаслідок дій інших осіб, чинне законодавство надає право звернутися до суду.

Закон пов'язує виникнення права на компенсацію моральної шкоди з випадками порушення прав особи, зокрема, це передбачено ст.ст. 32, 56, 62 Конституції України та ст. 216, 280, 611, 1167 Цивільного кодексу України.

Інститут правового захисту честі та гідності громадян регулюються відповідно Кримінальним, Кримінально-процесуальним та Цивільним кодексами України, іншими нормами чинного законодавства. Зокрема, передбачається відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності (ст. 120 Кримінального кодексу України), забороняється домагатися визнання від звинуваченого своєї вини шляхом насильства і погроз (ст. 22 Кримінально-процесуального кодексу України). Варто зазначити, що українське кримінальне законодавство, спираючись на положення Конституції України, враховує міжнародні стандарти щодо свободи від катувань. Чинний Кримінальний кодекс України містить норми щодо кримінальної відповідальності за катування (ст. 127)⁸.

Цивільно-правове законодавство про захист честі, гідності та ділової репутації людини, встановлює, наприклад, порядок спростування неправдивих відомостей про особу та порядок відшкодування як майнової, так і моральної шкоди, завданої поширенням неправдивих відомостей про особу (ст. ст. 7, 277, 299 та інші Цивільного кодексу).

Захист честі та гідності здійснюється нормами інформаційного законодавства «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про телебачення і радіомовлення». Зокрема, встановлений порядок спростування неправдивої інформації поширеної через засоби масової інформації.

Обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей тісно пов'язаний із конституційним правом кожного знати свої права й обов'язки (ч. 1 ст. 57) і правом на інформацію (ч. 2 ст. 34). Згідно ст. 57 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення, а також закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення є нечинними. Вказані конституційні приписи також конкретизовані у постанові Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»: судові рішення не може ґрунтуватися на неоприлюднених нормативно-правових актах, що визначають права і обов'язки громадян.

Як гарантію вказаних прав слід розглядати пропозицію щодо закріплення конституційного обов'язку державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб забезпечувати доступ до відповідної інформації, зокрема, можливість кожному ознайомлення з документами і матеріалами, які безпосередньо зачіпають їх права і свободи⁹.

Громадяни не завжди достатньо поінформовані про прийняті закони та свої права, у зв'язку з чим бувають не готові до виконання своїх обов'язків. Доцільною видається пропозиція про те, що існує необхідність розробки і впровадження організаційно-правового механізму доведення громадськості правової інформації, створення ефективно діючої системи правового інформування¹⁰.

Необхідно зазначити, що, наприклад, Конституція Республіки Молдова (ст. 55), Конституція Республіки Білорусь (ст. 53), Конституція Азербайджанської Республіки (ст.72) та інших держав закріплюють обов'язок поважати права і свободи, честь і гідність

інших людей. На цій основі та враховуючи викладені вище положення, на наш погляд, доцільним є пряме закріплення також і в Конституції України *обов'язку поважати та не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей*. Це є важливою умовою свободи особи, її необхідним обмеженням.

Варто наголосити, що із змісту ч.1 ст. 68 Основного Закону опосередковано впливає конституційний обов'язок кожного знати законодавство, оскільки неможливо, мабуть, неухильно додержуватися Конституції і законів України, не знаючи їхнього змісту. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 68 Конституції України незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Також варто зауважити, що незнання особою, зокрема, підзаконних нормативно-правових актів не звільнятиме її від юридичної відповідальності тільки тоді, коли знання відповідних актів спеціальним суб'єктом передбачається як юридична необхідність. Це означає, що інші, нормативно-правові акти зобов'язанні знати ті, насамперед, особи, на яких такий обов'язок покладається у зв'язку з виконанням службових, професійних обов'язків.

Досліджуваний конституційний обов'язок слід тлумачити широко, тобто змістовно він означає додержуватись, окрім зазначених актів, також підзаконних та інших нормативно-правових актів. Мова йде про дотримання чинного національного законодавства, що складається, із законів та підзаконних нормативних актів¹¹.

В цьому контексті системно аналізуючи норми чинної Конституції України, слід узгодити норми ч. 1 ст. 57 та ч. 1 ст. 68 Основного Закону України. Так, зокрема ст. 57 передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. В той час, коли ст. 68 Конституції України передбачено, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Таким чином, у випадку встановлення конституційного обов'язку непередбачено необхідність дотримання інших, крім законів «нормативно-правових актів».

На нашу думку, слід ч. 1 ст. 68 Конституції України викласти в наступній редакції: *«Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей»*.

Як уявляється, вказана конструкція норми буде не тільки більш точною та узгодженою із ст. 57 Основного Закону, але й допоможе уникнути непорозумінь, які виникають при їх застосуванні, зокрема, при визначенні обов'язку кожного дотримуватись чинного законодавства.

Таким чином, конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей - це є конкретна форма вираження і прояву того чи іншого варіанта необхідної поведінки людини та громадянина, що отримала правову регламентацію. Враховуючи викладені вище міркування варто, на нашу думку, ч. 1 ст. 68 Конституції України викласти в наступній редакції: *«Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, поважати та не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей»*.

¹ Білокурська О.В. Конституційний обов'язок людини і громадянина неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи інших людей: поняття і зміст /О. В. Білокурська // Адвокат. - 2006. - № 7. - С. 20.

² Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / [відп. ред. В. Ф. Погорілко]. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; А.С.К., 2003. - 652 с. - (Нормативні документи та коментарі). - С. 128.

³ Баглай М. В. Малая енциклопедія конституційного права / М. В. Баглай, В. А. Туманов. - М. Изд-во БЕК, 1998.-506 с.-С. 131.

⁴ Права людини в Україні - 2006 : доповідь правозахисних організацій / [за ред. Є. Захарова]. - Харків: Права людини, 2007. - 528 с. - С. 98. (Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харківська правозахисна група).

⁵ Там само. - С. 100.

⁶ Там само. - С. 87.

⁷ Там само. - С. 87-88.

⁸ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2000 р. / [за ред. М. І. Мельника, С. І. Хавронюка]. - К.: Каннон, А.С.К., 2001. - 1104 с. - С. 303.

⁹ Костецька Т. А. Право на інформацію в Україні / Костенька Т. А. - К.: ЩП НАНУ, Вища школа права, 1998.-С. 12.

¹⁰ Там само. - С. 14.

¹¹ Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие [для высших учеб. заведений] / Валентин Николаевич Хропанюк. - М.: «Интерстиль», 1999. - 377 с; Скакун О. Ф. Теория держави і права: [підручник] / Ольга Федорівна Скакун. - Харків : Консум, 2001. - 656 с.

Отримано 5.02.2009

Резюме

В статье анализируются основные аспекты правового регулирования конституционной обязанности соблюдать Конституцию Украины и законы Украины, не посягать на права и свободы, честь и достоинство других лиц. При этом раскрываются наиболее актуальные вопросы теоретического и практического характера, возникающие на современном этапе конституционного развития.

Summary

The main aspects of legal regulation of constitutional responsibility are analyzed here: to follow the Constitution of Ukraine and laws, do not infringe on the liberties and laws, honour and merit of other persons. The most important questions of theoretical and practical value that arise at the modern stage of constitutional development are under consideration.